

MEHNAT HUQUQI VA FUQAROLIK JAMIYATI: FALSAFIY TAHLIL

ODILOV NORDIRBEK ODIL O'G'LI*O'zbekiston Respublikasi IIV Malaka oshirish**Institute "Maxsus-kasbiy fanlar" kafedrası**katta o'qituvchisi, podpolkovnik**Tel.: +99899 807 23 04**Email: odilovbek056@gmail.com***Anotatsiya**

Mazkur maqolada ijtimoiy falsafa nuqtai nazaridan mehnat huquqi va fuqarolik jamiyatining o'zaro bog'liqligi tahlil qilinadi. Mehnat huquqi inson hayotining ajralmas qismi bo'lib, uning shaxsiy va ijtimoiy qadrini belgilaydi. Fuqarolik jamiyati esa ushbu huquqlarni amalga oshirish va himoya qilishning asosiy mexanizmi sifatida namoyon bo'ladi. Maqolada xalqaro va milliy tajriba asosida O'zbekistondagi mavjud holat va muammolar tahlil etiladi hamda falsafiy xulosalar asosida takliflar ilgari suriladi.

Kalit so'zlar: Mehnat huquqi, fuqarolik jamiyati, ijtimoiy falsafa, inson huquqlari, adolat, kasaba uyushmalari, fuqarolik faolligi.

Kirish

Ijtimoiy falsafa insonning jamiyatdagi o'rnini, uning hayotining ma'nosi va qadrini o'rganadi. Mehnat – insonning moddiy ehtiyojlarini qondirish bilan birga, uning shaxs sifatida kamol topishi, ijtimoiy munosabatlarda faol ishtirok etishi uchun ham zarurdir. Shu bois, mehnat huquqi — inson huquqlarining ajralmas qismi sifatida, fuqaroning qadrini ifoda etuvchi muhim huquq hisoblanadi.

Fuqarolik jamiyati esa davlatdan mustaqil faoliyat yurituvchi ijtimoiy institutlar majmuasidir. U fuqarolarning o'z manfaatlarini ifoda etishi, talab qilishi va himoya qilishiga imkoniyat yaratadi. Mehnat huquqining real amalga oshirilishi faqat fuqarolik jamiyati institutlari orqali samarali bo'lishi mumkin.

Adabiyotlar sharhi**Falsafiy manbalar:**

- **Karl Marks** mehnatni insonning tabiiy ehtiyoji va ijtimoiy jarayon deb hisoblab, mehnat orqali inson o'z tabiatini namoyon qiladi, degan.
- **Jon Rolz** "Adolat nazariyasi"da tenglik va adolat tamoyillari orqali mehnat munosabatlarini qayta ko'rib chiqish zarurligini ta'kidlaydi.
- **Amartiya Sen** inson rivoji va erkinligini ta'minlovchi muhim huquq sifatida mehnat huquqini e'tirof etadi.

Xalqaro manbalar:

- ILO (International Labour Organization) konvensiyalari mehnat huquqlarining xalqaro standartlarini belgilaydi.
- BMTning Inson huquqlari umumjahon deklaratsiyasida mehnat qilish va munosib haq olish har bir shaxsning huquqi ekani belgilangan.

Milliy manbalar:

- O‘zbekiston Respublikasining 2023 yilda qabul qilingan yangi Mehnat kodeksi mehnat munosabatlarini huquqiy jihatdan tartibga solishda muhim ahamiyatga ega.
- “Fuqarolik jamiyatini rivojlantirish konsepsiyasi”da jamiyatda inson huquqlari, xususan, mehnat huquqlari ustuvor ahamiyatga ega ekani ta’kidlangan.

Tadqiqot metodologiyasi

Mazkur tadqiqotda quyidagi ilmiy yondashuvlar qo‘llanildi:

- **Falsafiy tahlil:** Mehnat huquqi va fuqarolik jamiyati tushunchalari mafkuraviy va g‘oyaviy asosda yoritildi.
- **Qiyosiy tahlil:** Xalqaro tajribalar — Germaniya, Shvesiya, Janubiy Koreya tajribasi O‘zbekiston bilan solishtirildi.
- **Normativ tahlil:** O‘zbekiston Respublikasining amaldagi qonun hujjatlari — Konstitutsiya, Mehnat kodeksi, NNTlar to‘g‘risidagi qonunlar o‘rganildi.
- **Sistemali yondashuv:** Fuqarolik jamiyati institutlari, davlat va fuqarolar o‘rtasidagi o‘zaro bog‘liqlik tahlil qilindi.
- **Ijtimoiy monitoring elementlari:** Mehnat bozoridagi voqeliklar va statistik ma’lumotlar tahlil qilindi.

Mehnat huquqi faqat yuridik hujjatlarda qayd etilgan normalar majmuasi emas, balki u insonning jamiyatdagi mavqei, uning qadri va imkoniyatlarini belgilaydigan falsafiy kategoriyadir. Bu huquqlar insonning ijtimoiy mavjudligi, farovonligi va shaxsiy rivojlanishi bilan uzviy bog‘liq.

Fuqarolik jamiyati esa bu huquqlarni amalga oshirish mexanizmi bo‘lib xizmat qiladi. Agar fuqarolik jamiyati yetarlicha rivojlanmagan bo‘lsa, mehnat huquqlari amaliy qiymat kasb etmaydi. Bu jamiyatda fuqarolarning huquqiy ongi, faolligi, kasaba uyushmalarining ta’siri va OAVning erkinligi hal qiluvchi omillardan hisoblanadi.

O‘zbekistonda mehnat huquqlarini ta’minlash borasida qator islohotlar amalga oshirilmoqda. Lekin amalda hali ham qator muammolar mavjud:

- Ishchilarning o‘z huquqlarini bilmasligi;
- Kasaba uyushmalarining ta’siri pastligi;
- Mehnat munosabatlarining ko‘pincha norasmiy shaklda bo‘lishi;
- Xususan, yoshlar va ayollar mehnatiga nisbatan diskriminatsiya.

Bu muammolarning yechimi faqat fuqarolik jamiyatini mustahkamlash, inson huquqlari madaniyatini tarbiyalash va huquqiy bilimlarni oshirish bilan bog‘liqdir.

Tahlil va natijalar

- Mehnat huquqi falsafiy jihatdan inson qadri va shaxsiy kamolotining huquqiy ifodasidir.
- Fuqarolik jamiyati mehnat huquqini amalga oshirish, himoya qilish va nazorat qilishda hal qiluvchi rol o'ynaydi.
- Xalqaro tajriba fuqarolik jamiyati faol bo'lmagan jamiyatlarda mehnat huquqlari nazariy qolib ketishini ko'rsatadi.
- O'zbekistondagi holat yaxshilanib borayotgan bo'lsa-da, fuqarolik institutlari faolligini oshirish, kasaba uyushmalarini qayta shakllantirish, fuqarolarni huquqiy xabardor qilish zarur.

Xulosalar

1. Mehnat huquqi — insonning shaxsiy qadri va jamiyatdagi tengligi uchun asosdir.
2. Fuqarolik jamiyati — bu huquqlarni amalga oshirishning kafolati va targ'ibotchisidir.
3. O'zbekistondagi mehnat munosabatlarini yanada takomillashtirish uchun fuqarolik institutlari, xususan kasaba uyushmalari va NNTlarning roli kuchaytirilishi kerak.
4. Huquqiy ongni oshirish va jamoaviy tashabbuslarni qo'llab-quvvatlash orqali mehnat huquqlarini rivojlantirish mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O'zbekiston Respublikasi Mehnat kodeksi, 2023.
2. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi, 2023.
3. Jon Rolz – *A Theory of Justice*, 1971.
4. Karl Marks – *Kapital*, 1867.
5. Amartiya Sen – *Development as Freedom*, 1999.
6. Nazarov Q. – *Fuqarolik jamiyati: nazar